

Beklentiler Altında Bugünün Yok Sayılanı, Yarının Umudu Çocuklar ve Öğretmenler

Biol Alğan¹

Eğitim, üzerinde pek çok toplumsal kesiminin beklentisi olduğu bir alandır. Bu alandan beklentilerin sebebi ise eğitim yoluyla elde edilecek kazanımlarla ya var olan durumu koruma, sürdürme ya da daha başka hedeflere ulaşmak için eğitimin muhtemel katkılarının olmasıdır. Bu beklentilerin hemen hemen tamamının çocuğun/gencin dışında oluşması ve bireyin bu beklentiler doğrultusunda uzun yıllar süren sistematik uygulamalara dahil edilmesi, dahil edildiği alanda başarılı olması yönünde baskı ve zorlamalarla karşılaşması ise eğitim alanının bireyin özneleşme ya da nesneleşmesi eksenindeki ilişki analizinde önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Başka bir deyişle çocuk, kendisi dışında belirlenmiş çevre ve dünya koşulları içinde, hedef ve beklentiler yükü altında ödev ve sorumluluklarla bezenmiş bir alanda kendisinin insani var oluş koşullarını da var ederek ilerlemeye çalışan bir canlı durumundadır.

Eğitim alanının resmiyeti ve sistematığına dahil edilen çocuktan yapması beklenen çok şey vardır. Çocuk/genç, bu süreçte hem önüne getirilen farklı alanlardaki “bütün derslerden” başarılı olmalı, hem de sınırları, kuralları başkaları tarafından belirlenmiş “iyi davranışları” sergilemelidir. Çocuktan/gençten beklentileri en güçlü olanların başında eğitimin kurallarını da belirleyen, yasal düzenlemeleri yapan devlet ve/veya hükümetler gelmektedir. Eğitim alanının “yasal” çerçeveye alınıp, çocuğun dünyaya ait hangi bilgileri öğrenmesi gerektiğinin sınırlarının belirlendiği eğitim programları çocuğun üzerinde açık ve örtük şekilde uygulanır. Bu

bağlamda eğitim alanı için devlet tarafından üretilen paket bilgi devlete egemen olan bir grubun, bir etnisitenin, bir sınıfın, bir cemaatin ya da bir coğrafyanın bilgisi olabilir. Bu yönüyle eğitim, sınırları belirlenmiş bilgi ile iktidarın işine yarayacak “makbul” kişiler, yada benzer düşünen insan grupları/cemaatler yetiştirmek için iktidarların yararlanmak istediği bir alandır. Devlete hakim olan iktidarlar eğitimin amacını, içeriğini, kurumlarını her düzeyini kısaca bütün niteliklerini iktidar olan grupların lehine olacak şekilde biçimlendirmeye çalışır. Bu nedendir ki politika aracı olarak kullanılan eğitim Althusser’in deyişiyle devletler için ideolojik bir araçtır. Bununla birlikte iktidarın siyasal nitelikleri (demokrat, otoriter, teokratik vd.) eğitimin hangi nitelikte olacağı üzerinde etkili olur. Bu bağlamda devletin ürettiği veya denetlediği eğitim, gelecekte nasıl bir toplum hedeflediğine bağlı olarak içeriği değişen, bu nedenle de ideolojik içeriği olan, istenilen bilgi ve davranış üretmeyi amaçlayan çerçeve programlardan, yapılardan oluşur.

Devlet, eğitimi her yönüyle düzenleyen, açık müfredat uygulamalarıyla ne yapmak istediğini gösteren bir iktidar biçimidir. Ancak devlet gibi eğitime doğrudan müdahil olmayan, yada eğitim politikasının uygulayıcısı konumunda gözükmeyen ancak devlete yön vererek eğitim sistemi aracılığıyla beklentilerini gerçekleştirmek isteyen bir başka grup sermaye sınıfıdır. Kapitalizmde sermaye sınıfının gelişip güçlenmesi, üretim ilişkileri zemininde devleti de şekillendiren bir iktidar ilişkisi üretmiştir. Devleti ve kurumlarını şekillendiren etkisi ile kapitalist üretim ilişkileri, devletin ürettiği hizmetlere de yön vermiştir. Örneğin meslek liselerinin açılıp, insanların çocuk yaşta bu liselere gitmesini sağlamak yönündeki eğitim politikası, bu sınıfın kendini geliştirip güçlendirmesinde insan gücünden daha verimli ve de meşru biçimde yararlanmasının önünü açmıştır. Ancak etki sadece teknik beceri kazanımından ibaret değildir. Bütün eğitim kurumlarında sermaye gruplarının istedikleri nitelikte (dakik, disiplinli, kendisine sunulan şartları kabul edip işyeri sahibine itaat eden, itaatkar olduğu kadar işyerinin karlılığı-

¹ *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Yönetimi Doktora Öğrencisi

nı artıracak yetenekleri olan, tek tip kıyafete alışık, çok çalışan vd.)yeni ve yedek işgücü ordusunun üretilmesi için disiplin kurallarının konulması, okulların kampüs ve donanımları, dogmatik eğitim uygulamaları gibi pek çok yön eğitim sistemine yerleştirilir. Ayrıca eğitime katılan çocuğun bedenine neyi giydireceği, zamanını nasıl kullanacağı, ne kadar sürede hangi işi yapacağı, kimle nasıl konuşacağı, nereye oturacağı ne öğrenip ne öğrenmeyeceği gibi hayatın pek çok yönü bu beklentiye uygun olarak okullarda şekillendirilir.İstenilen insan tipini yetiştirmek için eğitim alanının her düzeyinde ve türünde insana hükmeden sermaye sınıfı bu hükmetme süreçlerinin masraflarını da insan sermayesi kuramı adı altında teorileştirip, paralı eğitim uygulamaları ile ilerde işçisi olacak kişilere fatura etmiştir.

Eğitim sisteminden beklentisi olan bir diğer toplumsal sınıf ise her gün emeğini yeniden kiralayarak/satarak kendisinin ve çocuklarının yaşamını sürdürmeye çalışan emekçi sınıflardır. Emekçi sınıflar üretim ilişkisi içinde elde edebildikleri düşük gelir ile yaşadıkları dezavantajlı koşulların ilerde değişmesi yolunda umutlarını eğitime bağlamaktadırlar. Eşitliksiz toplumsal yapıda çocuklarının daha çok gelir getiren bir mesleğe bir an önce kavuşmasının yanısıra sosyal güvencesi olan, beyaz yakalı mesleklerde yer almalarını, bu sayede daha iyi evlerde ikamet etmelerini ya da daha çok imkana sahip koşullar altında yaşamalarını umarken eğitimden çok şey umarlar. Bu sınıfsal sıkışmışlık içerisinde üretilen umutlar temelindeki eğitim süreçleri, çocuğa/gence nasihat, emir, istemli ya da istemsiz şiddet, okul yönetiminin ve öğretmenlerin isteklerine boyun eğme vb pek çok açıdan yansır. Hayat çocuğundur ama eşitsiz koşullar içerisinde yaşayan ailelerin, çocukları adına gelecekte ulaşmayı istedikleri hedefler vardır ve çocuğun hedeflerine ve hayatına kendisi dışındakiler yön vermektedir. Bu umuda ulaşmak garantili olmasa da eğitim yoluyla kazanılacak bilgi ve becerilerle mümkün olma ihtimali hala kuvvetlidir.

Ne var ki bu değerlendirmeler ilişkisel ve bü-

tünsellikten yoksun kalmaktadır. Çünkü yıllarca her aşamayı başarıyla geçen ve sonuçta mezun olan bir gencin piyasada planlama yokluğu ya da torpil gibi uygulamaların etkisinin yanı sıra eksik istihdam nedeniyle iş sahibi olamama durumları gerçeği ile karşılaşıldığında aile ve gencin hayal kırıklığı zirve yapmaktadır. Öte yandan on iki yılı zorunlu olmak üzere çocuğun dahil edildiği ve kendi isteği ile devam ettiği lisans eğitimi sonrasında gelen işsizlik durumları ise insan hakları bakımından en hafif deyişle büyük bir haksızlıktır. Belirsiz bir gelecek için o kadar yıl aile içi ve dışı baskıları kullanarak, öğrenciye -masraflarını da ona ve ailesine karşılatarak- iktidarın istediği paketlenmiş bilgiyi aktarıp; bunları aktarırken de hep ilerdeki çocuğa ulaşabileceği iyi hayat koşullarını gösterdikten sonra "iş yok" demek bunu söyleyen herkes açısından insani ve etik bir sorundur. Sorundan öte umut sömürücülüğüdür. Olayın bir başka boyutu ise o kadar yıl bir branş özelinde verilen eğitimle birlikte artık öğrenci bir alanda uzmanlaşmış, diğer alanlara körleşmiş bir insandır. Gence yıllarca eğitim gördüğü alanda iş yaratılmaması konusunda ise ne piyasa aktörleri ne de siyasetçiler herhangi bir sorumluluk kabul etmemektedir. Son yıllarda üniversite mezunu olup ataması yapılmadığı için intihar eden öğretmenlerin varlığı pek çok bakımdan bu durumu açıklayan üzücü bir örnektir.

Çocuklar açısından bakıldığında ise resmi eğitim süreçleri,onlar için istekleri dışında,hatta bazıları için ağlayarak başlanılan, devamında istekleri ve ilgileri dışında olsa da öğrenilmesi istenen pek çok bilgi türü ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca okul ile birlikte gün içindeki zaman kullanımını da çocuğun insiyatifinden çıkmıştır. Artık çocuğun kaçta uyanacağını, nereye ve ne zaman gideceğini devletin eğitim kurumu belirlemektedir.

Öte yandan çocuğun hangi mekanda olacağı, mekanda olduğu süre içerisinde nasıl davranacağı, hangi kelimeleri kullanıp hangilerini kullanmayacağına ilişkin insiyatifde okula geçmiştir.

Okulun çocuğa hissettirdiği bir diğer şey devle-

tin ve şirketlerin hiyerarşik yapısıdır. Bu birkaç yolla öğretilir. Kimin daha değerli olduğu veya sınıfta kimin patron olduğu öğretmen tarafından kullanılan söylem ve pratiklerle(öğretmenin çocuğa sen diye hitap etmesi öğrencinin öğretmene siz diye hitap etmesi, ya da öğrencinin öğretmene sevmese de hocam diye hitap etmesi öğretmenin öğrenciye adıyla hitap etmesi, öğretmenin emir kipiyle konuşması öğrencinin rica minnet kipleriyle konuşması, öğretmen sınıfa girdiğinde öğrencilerin ayağa kalkması ama öğrenci öğretmenler odasına gittiğinde öğretmenin yerinden kalkmaması gibi),ya da kimin okulda patron ve değerli olduğu okul yöneticileri tarafından öğretilir. Okul yönetici odaları lüks döşenmiş alanlar olması itibariyle okulda en değerli olanın ne olduğunu yeniden yeniden hissettirir. Ivan Illich'in Şenlikli Toplum kitabındaki tespitiyle belirttiği üzere öğretilen bir diğer şey öğretmen olmadan öğrencilerin bir şey öğrenemeyeceğidir. Özellikle Freire'nin kavramıyla "bankacı eğitim" modelinde bu durum çokça hissettirilir ve bu haliyle de öğrenciyi bilimsel bakış açısından, diyalogdan uzaklaştıran bir sürecin üretilmesine neden olur. Bu haliyle öğrenci ilerde karşılaşacağı sorunları tanımlama ve çözüm üretmeye yönelik bilgi ve deneyim kazanmaktan uzak kalır.

Eğitim almanın getirdiği bir diğer şey ise kimin nasıl giyineceğine de okulun karar vermesidir. Yönetmelik ve genelgelerle belirlenen kıyafet sınırlamaları okuldaki yöneticilerin de ek sınırlamaları ile genişletildiğinde çocuklar/gençler bedeni başkasının kontrolüne girmiş nesne haline gelmektedir. Eğitim almanın bedeli beden kontrolünü başkasının almasıdır. Bu bir kontrol gibi görünmekle birlikte bireye uygulanan bir şiddet biçimidir.

Okulda eğitim alırken karşılaşılan bir başka şey çok yönlü şiddettir. Sembolik, fiziksel, duygusal, dinsel, etnik, cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli olarak karşılaşılan şiddet türleri okulda belirsiz bir gelecek için ödenen bedeller arasında yer alır.

Okuldaki eğitim uygulamaları belirli bir kültür ve üretim biçimini öğreten yönler barındırır.

Sınav uygulamaları bir işin bir gözetmenin kontrol, baskı ve hatta tehdidi altında belirli bir sürede yapılmasını öğreten, öğretmen otoritesini artıran öğrenciyi ikincilleştiren yönler içermektedir. Yanısıra derslerde öğretmen masasının yüksekte olması, dersten istenildiği zaman çıkılmaması, verilen ve yapılması zorunlu olan proje ve ödevler, her gün hatırlatılan sorumluluklar çocuğun/gençin eğitim süreçlerinde karşılaştığı, örtük ya da açık davranışlar özneleşme süreçlerini kesintiye uğratan durumlardır.

Özetle eğitim süreçleri davranış (farklı türde şiddet içeren saygısızlık, tahakküm, hakaret, saldırı vd. her türlü davranış da dahil olmak üzere), ritüel, kural, giyinme, zaman kullanma gibi deneyimlere maruz kaldıkları bir süreçtir. Bütün bu olumsuzluklarla birlikte okul ortamları çocukların sosyalleştikleri, toplumsallaştıkları bir alandır. Kendisini içine doğduğu toplumsal koşulların boyunduruğundan kurtarmaya ve beklentilerin getirdiği baskı, şiddet, ödev, sorumluluk vb pek çok şeyden özgür kılarak var olmaya çalıştığı alandır da.

Öğretmenin durumu ve rolü

Bütün bu çerçevede dahilinde öğretmenlerden devlet/iktidar tarafından belirlenen programlar dahilinde bilgiyi üretip yeni kuşaklara aktarması beklenmektedir. Öğretmenlerin eğitim sürecinde nasıl bir yaklaşım içinde olacağı, öğrencilerine nasıl davranacağı, hangi bilgiyi üretip nasıl paylaşacağı üzerinde genelde toplumsal yapıya ait özellikleri kişisel bağlamda ise öğretmene dair pek çok durum etkili olmaktadır. Marx'ın tespitiyle insan toplumsal koşulların bir ürünü olduğu düşünüldüğünde öğretilen toplumsal yapı ile etkileşim içerisinde nitelikleri gelişen bir öznedir. Öğretmenin yetiştiği çevrenin sosyoekonomik özellikleri, öğretmenin dünyanın kültürel mirasının ne kadarına ulaşabildiği, öğretmenlik eğitimine katıldığı lisans sürecinde kendisine sunulan öğretim yaklaşımlarının ne olduğu, öğretmenin sosyoekonomik ve kültürel koşulları, gelişme sürecinde yolunun hangi bilgilerle kesiştiği, çalışma yaşamındaki karşılaşmalardan edindiği deneyimler gibi pek çok durum etkili olmaktadır. Yanısıra öğretmene öğretmen olma

yolunda ve çalışma yaşamı içerisinde sunulan ve kazandırılan yaklaşımlar, öğretmenlerin eğitimi nasıl tanımladıkları onu nasıl hangi çerçevede ve yaklaşımda tasarlayıp uygulayacakları üzerinde etkili olmaktadır.

Öğretmenin içinde yetiştiği sosyoekonomik durumu ve gelirini emeğini kiralayarak yaşamını sürdürmesi yönleriyle sınıfsal konumları açısından emekçi sınıfların konumlarını paylaştıkları görülür. Emekçi sınıfların üyesi olarak yetişen ve yaşamını sürdüren öğretmenlerden kendileriyle aynı sosyoekonomik statüyü paylaşanların yaşamlarına olumlu katkılar sunması beklenir. Diğer bir deyişle öğretmenlerin emekçi sınıfın “organik aydınları” olması beklenebilir. Ne var ki öğretmenler de hakim üretim ilişkilerinin ve bu ilişkilerin ortaya çıkarıp yaygınlaştırdığı ideolojinin biçimlendirdiği ekonomik, siyasal ve kültürel koşullardaki eğitim süreçlerinden geçmişlerdir.

Özetle öğretmen edindiği kültürel sermayenin niteliğine göre öğrenci ile olan ilişkisini, sadece paketlenmiş bilgiyi öğrenciye aktaran, ezberci, ezme ve ezilme ilişkisi olarak kurabileceği gibi problem tanımlamaya dayalı, diyalog, özgürleşme temelli de oluşturabilir. Öğretmen toplumsal yapıdaki eşitsizliklere ilişkin farkındalık yaratabilir ve bu farkındalık ile toplumun eşitlik temelinde dönüşümüne de yol açabilir.

Türkiye’de öğretmenlerin daha çok geleneksel yöntem ve yaklaşımlardan etkilendikleri, verili olanın ana akım yaklaşım dışında bilimsel araştırma yapma konusunda yeterli motivasyonda olmadıkları gözlemlenmektedir. Bu durum üzerinde mesleğin itibarsızlaştırılması, meslekten kazanılan gelirin öğretmenlerin kişisel ve mesleki hayatına yeterli katkı sunmaması, okulların demokratik ve öğretmene özerklik sağlayacak şekilde yönetilmemesi, liyakat sürecinin işleme-mesi, öğretmenin kendi içine kapalı, diyalogdan kaçınan bir eğitim yaklaşımı içinde olması, yanısıra artan teknoloji ile birlikte bilgi kaynaklarının çoğalması gibi pek çok neden sayılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin eğitim süreçlerine eğitim hakkı temelinde erişip erişemedikleri, eğitim süreçlerinden nasıl etkilendikleri, bu etkilenme sonrasında güçlenip güçlenmedikleri, özne ya da nesne haline gelmeleri gibi durumlarda hem insani boyutlarıyla hem de bireylerin hayatlarına yönelik sorumlu olma yönüyle toplumsal bağlam içermektedir. Bu bakış açısıyla eğitim her yönüyle saygı, eşitlik, adalet ve özgürleşme süreçlerine katkıda bulunma yolunda olmalıdır. Bu nedendir ki eğitim sürecinin kurgulandığı toplumsal zeminden başlamak üzere bütün aşamaları ve uygulamaları, ortaya çıkaracağı hem bireysel hem de toplumsal sonuçları temelinde her yönüyle analiz edilmelidir. Bunu yapması gerekenler bütün dezavantajlarına rağmen öğretmenlerdir.

Öğretmenlerden, eğitim programlarının göstermediği eşitsizliklerin farkında olması, kendi sınıfsal durumlarına uygun geniş toplumsal kesimlerin varlığının ve bunların dönüşümüne ilişkin imkanların farkında olması beklenir. Öğretmenler, zaten dezavantajlı koşullar nedeniyle belirsiz bir uzun gelecek adına kendileriyle benzer sosyoekonomik koşullarda olanların ezene değil dayanışmacısı olmak durumundadır.